

Inleiding tot het artikel 'Activiteit als psychologisch probleem' van A. N. Leont'ev

C. F. VAN PARREREN

Psychologisch Laboratorium Rijksuniversiteit Utrecht

In dit aan de sovjetpsychologie gewijde themanummer mag een bijdrage over de grondslagenproblematiek niet ontbreken, vooral niet gezien de grote betekenis die men aldaar aan de fundering van de psychologie hecht. Wij hebben hiervoor uitgekozen een hoofdstuk uit het laatste werk van de vorig jaar overleden onderzoeker en theoreticus A. N. Leont'ev, en wel het hoofdstuk waarin hij het begrip 'activiteit' uiteenzet in zijn betekenis voor de psychologie. Deze betekenis overschrijdt – zoals trouwens ook de mening is van de auteur – de grenzen van de sovjetpsychologie. Inderdaad worden tegenwoordig ook in verschillende westelijke centra 'activiteit' en 'handeling' als grondbegrippen van de psychologie opgevat. Wij noemen de Westduitse sociale en sportpsychologie (Kaminski, Werbik, Lenk) en de Utrechtse leerpsychologie en onderwijsprocedende.

Leont'evs tekst is over het algemeen tamelijk abstract gehouden, waardoor hij aan de lezer hier en daar niet onaanzienlijke moeilijkheden biedt. Het lijkt ons daarom goed enkele hoofdtrekken van de gedachtengang van de auteur bij wijze van inleiding uiteen te zetten.

Leont'ev opent zijn beschouwingen met een kritiek op de theoretische modellen die in de psychologie worden gehanteerd. In plaats van het S-R-model en zijn door het neobehaviorisme aangebrachte modificaties beveelt hij een driedig schema aan, waarin het begrip 'activiteit' als middenterm fungeert. Goed beschouwd richt hij zich echter ook tegen de gangbare omschrijving van de begin- en eindterm. In plaats van stimulus en reactie figureren in de door hem gehanteerde schema's 'object' en 'voorstelling van een object'. Zo kan een object door menselijke activiteit veranderd worden, maar ook kan de mens door zijn activiteit een voorstelling van het object vormen; of zelfs kan hij, uitgaande van een voorstelling van een object zo'n nieuw object maken, produceren. 'Activiteit' in de zin waarin Leont'ev deze bedoelt, is dus altijd object-gericht; waarbij moet worden aangetekend, dat hij de term 'object' in een ruimere betekenis ook de 'voorstel-

ling van een object' laat omvatten. Ook bijv. een vergelijking van twee begrippen is in die zin een objectgerichte handeling.

In dit laatste geval is ook de activiteit zelf verschillend van de activiteit die bijv. bij het maken van een stuk gereedschap optreedt. Activiteit kan nl. op verschillende niveaus plaatsvinden: zowel 'innerlijk' als 'uitwendig'. Wij herkennen hier de reeds van Gal'perin bekende onderscheiding van handelingen naar niveau: materieel, mentaal, enz. Leont'ev maakt met grote overtuigingskracht duidelijk dat door deze brede opvatting van het begrip activiteit het object van de psychologie fundamenteel anders wordt gedefinieerd dan wij gewend zijn van allerlei vroegere of actuele stromingen in de psychologie – ook van de moderne cognitivistische, op informatieverwerking stoelende psychologie. Het oude Cartesiaanse dualisme, dat de empirische psychologie vanaf haar ontstaan heeft beheerst, wordt principieel verworpen. Noch het bewustzijn, noch het gedrag, noch 'onderliggende' cognitieve processen die het uitwendig gedrag zouden determineren, vormen een juiste definitie van het studie-object van de psychologie, aldus Leont'ev. Al deze opvattingen creëren scheidingen waar die in werkelijkheid niet bestaan. De mens is actief, handelt, nu eens op het materiële, dan op het mentale niveau; maar deze totale activiteit vormt een eenheid; het heeft geen zin de menselijke activiteit uit elkaar te hakken, en uitsluitend aan één niveau aandacht te besteden, of er een belangrijker gewicht aan toe te kennen dan aan het andere. Voor Leont'evs simpele argumentatie aan de hand van het voorbeeld van de perceptie van de buigbaarheid van een draad verwijzen wij naar zijn tekst. Dit voorbeeld vormt overigens een geval van 'manipulerend denken', waaraan een eerder in *Pedagogische Studiën* verschenen artikel van Podd'jakov (*Pedagogische Studiën*, 1979, 56, 460-470) werd gewijd.

Al grijpen mentale en materiële activiteit dus voortdurend in elkaar, er bestaat tussen de activiteit op het mentale niveau en die op het materiële wel degelijk verschil in functie. De mentale activiteit voltrekt zich bewust, verkort en in gegeneraliseerde

vorm. Het ontstaan van de mentale activiteit uit de materiële, door interiorisatie, maakt de menselijke activiteit dus machtiger en rijker. Het is interessant dat Leont'ev niet alleen dit genetische gezichtspunt, nl. dat de mentale activiteit uit de materiële voortkomt, aan Vygotskij ontleent, maar dat hij de lijn nog verder doortrekt dan Vygotskij door op te merken dat de materiële activiteit als objectgericht handelen zelf ergens in de fylogenese moet zijn ontstaan. Van eencellige wezens neemt de auteur aan, dat deze weliswaar reageren op bespeurde milieuwijzigingen (in temperatuur, zoutgehalte, licht, enz.) maar dat het hier nog niet om een percipiëren van objecten gaat. Het milieu van deze eencelligen is nog homogeen, er worden geen objecten, geen dingen waargenomen.

De tweede helft van het hoofdstuk wordt ingenomen door een analyse van de structuur van de menselijke activiteit. Qua structuur komen mentale en materiële activiteit overeen – nogmaals een argument het niveau van het handelen niet als een scheiding te zien. In de structuur van de activiteit onderscheidt Leont'ev drieërlei eenheden, die in een hiërarchische verhouding tot elkaar staan. De meest omvattende eenheid noemt hij kortweg 'activiteit', maar nu spreekt hij van 'een activiteit'. Zulke activiteiten (het meervoud is hier uiteraard ook van toepassing) berusten op motieven; een motief zet de handelende persoon aan tot activiteit in de richting van het object van het motief. Het motief specificeert echter nog niet de reële mogelijkheden om een dergelijk object te vinden. Dit gebeurt door te handelen: de handeling is gericht op een concreet te bereiken doel. Maar dit doelgerichte handelen – dat dus altijd in het kader van een of andere gemotiveerde activiteit plaatsvindt – vereist op zijn beurt weer technieken of operaties waarvan gebruik gemaakt kan worden. Aan het ontstaan van zulke operaties wijdt Leont'ev veel aandacht. Het gaat hierbij eensdeels om leerprocessen waardoor handelingen, die aanvankelijk op een bepaald doel waren gericht, tot technische methoden worden die voor allerlei doelen, d.w.z. in allerlei handelingen, kunnen worden ingezet. Operaties hebben deze functionele mogelijkheid niet alleen doordat ze a.h.w. 'doel-neutraal' zijn geworden (vgl. lopen, autorijden, maar ook:

hoofdrekenen, handschrift, moedertaal-spreken), maar ook doordat ze niet meer bewust gerealiseerd hoeven te worden. Ze verlopen 'automatisch', wat ten gevolge heeft dat men ze gaandeweg aan machines kan overdragen. Maar – en hier treft een bijzonder originele gedachte van Leont'ev – voor zover wij ze nog 'zelf' uitvoeren, zijn ze reeds aan een 'machine' overgedragen, nl. aan een fysiologisch in de hersenen gevormd functioneel systeem.

Van hieruit doorredenerend, laat de auteur zien, dat ons ook 'fysiologische machines' ten dienste staan, die niet door een leerproces in de loop van ons individuele leven zijn gevormd. Er zijn ook fylogenetisch ontstane fysiologisch-anatomische systemen, zoals bijv. ons optische apparaat.

Leont'ev besluit met een korte beschouwing over het psycho-fysische probleem. Dit gedeelte bevat enkele onduidelijkheden, maar wij wijken wel niet van zijn eigenlijke bedoeling af, als wij stellen, dat hij een reductie van de psychologie tot de fysiologie verwerpt, omdat de fysiologische mechanismen niet de grondslag vormen voor de menselijke activiteit, maar deze ten dienste staan, als 'apparatuur' die operaties – en daarmee handelen en activiteit als geheel – voor de mens mogelijk maakt.

De hier gepubliceerde tekst is vertaald door Drs. H. van Oers (Vrije Universiteit, Subfac. P. en A.W.). Aan de vertaling is door hem tezamen met ondergetekende de grootst mogelijke zorg besteed. Toch pretenderen wij niet Leont'evs tekst op alle plaatsen volledig recht te hebben gedaan. Vertalen is moeilijk, maar voor een tekst als de onderhavige geldt dit wel in het bijzonder. Lezers die geen Russisch lezen, maar niettemin zo nauwkeurig mogelijk Leont'evs bedoelingen willen doorgronden, raden wij aan naast de onze de in de DDR verschenen vertaling van Leont'evs boek te raadplegen (A. Leontjew, Tätigkeit – Bewusstsein – Persönlichkeit. Volk und Wissen, Berlin-DDR, 1979). Er bestaat ook een Westduitse vertaling, alsmede een Engelse. Laatstgenoemde is echter totaal waardeloos. Ten slotte verwijzen wij voor een korte introductie tot de persoon en het werk van Leont'ev naar de in Pedagogische Studiën verschenen necrologie (Pedagogische Studiën 1979, 56, 119-120).